

Csizmadiáné dr. Pethő Tímea: A kiskorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények bizonyítási nehézségei a bírósági eljárásban

A szülői felügyeleti jog megszüntetésének hatályos jogi szabályozása

I.

Bevezető gondolatok

A jelenleg hatályos büntetőeljárás törvényünk alkalmazásakor több bizonyítási nehézséggel is szembesül az elsőfokú bíró. Így gyakorta megfogalmazódik kritikaként a jogalkalmazók, különösen az elsőfokú bírák részéről, hogy kiszámíthatatlanságot eredményez a büntetőeljárásról szóló törvény (1998. évi XIX. törvény, a továbbiakban: Be.) 75. § (1) bekezdése. Állandó problémaként adódik ugyanis, hogy nyomozó szerepét töltsé-e be az elsőfokú bíró vagy legyen „bátor” és az eljárási funkciók elkülönítésének elvét helyezze előtérbe. Mint ahogyan Elek is rámutatott, a szakirodalom is „egységes abban, hogy a jelenlegi szabályozás félreérthető, egyértelmű válaszokat, és segítséget nem ad a jogalkalmazó bírácnak arra az egyszerű kérdésre, hogy milyen mélységű bizonyítást folytathat le.”

[1]

Mindez pedig szorosan kapcsolódik az anyagi igazság kérdéséhez. „Az igazság kiderítése, megállapítása, mint a büntetőeljárás célja és feladata általában axiómaként, megkérdőjelezhetetlen megállapításként, alaptényként kerül kapcsolatba a büntető igazságszolgáltatással.”[2]. Az igazság keresése és megállapítása a büntetőeljárás központi kérdése, magának az igazságnak a felfogása a különböző eljárási rendszerekben nem azonos. Az anyagi igazság elve is az idők folyamán többé-kevésbé változó tartalommal és terminológiával, de mégis bizonyos relatív állandósággal jellemezte és jellemzi ma is a büntetőeljárás rendszerét. Az anyagi igazság elve szoros összefüggésben áll a büntetőjogi legalitással, a hivatalbóliság elvével, valamint a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvével is.[3]

Az igazság feltárásának az a legmegfelelőbb módja, ha az ítékezésben független és pártatlan bíróság nyilvános tárgyaláson, a bizonyítás tekintetében egyenlő jogokkal részt vevő felek aktív közreműködésével lefolytatott eljárás eredményeként, közvetlen észlelése útján szerzett bizonyítékok szabad mérlegelésével állapítja meg a büntető felelősségre vonás eldöntéséhez szükséges tényeket. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a büntetőeljárás szabályozásakor sem lehet az igazság abszolút, minden áron és minden eszközzel elérendő cél, mivel éppen a tisztességes eljárás követelményei miatt az eljárás szereplőinek jogai, érdekei védelmében olyan garanciákra is szükség van, amelyek esetenként szűkíthetik az elkövetőre és a bűncselekményre vonatkozó igazság megállapításának lehetőségét. Ilyen például a terhelt joga a hallgatásra, a tanúzási

akadályok és mentességek, továbbá a bűncselekmény útján, más tiltott módon, vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett bizonyítékok értékelésének a tilalma. A büntetőbíróság – a vád keretei között – a büntető igényt az anyagi igazság alapján a törvényes és tisztességes eljárás követelményeinek megfelelően köteles elbírálni. A vád bizonyításának terhe ugyan az ügyészt terheli, azonban a bíróságnak hivatalból és önálló szakmai felelősséggel kell törekedni az igazság elérésére, azaz az állami büntető igény ténybeli alapjainak megalapozott, a valóságnak megfelelő megállapítására.”^[4]

A Be. a bizonyítékok értékelése körében rögzíti, hogy a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje, a bíróság és az ügyész a bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékeli és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.^[5] „Kérdésként merülhet fel, hogy a bírói meggyőződés hogyan tükröződhet a bizonyítékértékelésben, hogyan lehet megindokolni azt a meggyőződést, ami esetleg ellentmond annak, amit a többi bizonyíték logikusan sugallna. A határozatban ugyanis sokkal egyszerűbben meg lehet indokolni egy döntést azzal, hogy a bizonyítékok zárt logikai rendszert alkotnak, szemben a bíró szubjektív belső meggyőződésével. Lehetséges, hogy a bíró meg van győződve arról, hogy a kihallgatott, terhelő, vagy mentő vallomást tevő tanúk nem mondanak igazat, azonban ezen egymással összhangban lévő vallomásokkal szemben csupán annyit tudna ellenérvként felhozni, hogy nem hiszi el.”^[6] Mint ahogyan arra Elek is rámutatott, több példát lehetne hozni, amikor az anyagi igazsággal szemben felmentő ítéletet kénytelen hozni a bíróság a processzuális igazság érdekében, mert a terhelő – egyébként meggyőző – bizonyítékokat nem lehet felhasználni. Ilyenkor az a kérdés, hogy a nyilvánvalóan terhelő bizonyítékok (például egy nem megfelelő figyelmeztetések mellett felvett hozzátartozói vallomás, rendőri jelentésbe foglalt vallomás) mellőzése után fennmaradó bizonyítékok elegendőek lehetnek-e a bűnösség kétséget kizáró bizonyítására. A processzuális igazság győzelmét az anyagi igazság felett a közvélemény is esetenként nehezen emészti meg. Az igazság elé állított legkeményebb jogi korlát az, amely kizárja, nem létezőnek nyilvánítja a bizonyítékok köréből azokat, amelyeket tiltott módon vagy lényeges jogok korlátozásával szereztek meg.^[7]

A hatályos Be. egyébként több ponton is jelentős engedményeket tesz a formális igazságnak. Ahogyan arra Erdei rámutatott, a konszenzuális eljárások esetében a bíróság által kimondott, de nem általa megállapított, hanem csak elfogadott igazságról van szó, ám mert bírói határozatban jelenik meg, kellő idő múlva beáll a jogerő, s akkor az igazság már nem vitatható. Nyilvánvalóan a tárgyalás mellőzése egyértelműen erősebben tartalmazza a konszenzus elemét, a közvetítői eljárásban is a konszenzus sajátos formát kap, s ennek megfelelően egészen különös hatást gyakorol a bíróság igazság megállapítására.^[8]

Az általam már hivatkozott Be. 75. § (1) bekezdése szerint a bíróságnak a tényállás valósághű megállapítására vonatkozó kötelezettsége fennáll. A bíróság a bizonyítási eljárás során minden olyan rendelkezésre álló bizonyíték megvizsgálására és értékelésére köteles, amely a tényállás tisztázásához szükséges. A Be. 75. § (1) bekezdés II. fordulatának alkalmazása azonban a bíróságra nézve kockázattal jár, minthogy ha egy rendelkezésre álló, tehát ismert, de az ügyész által nem indítványozott bizonyíték megvizsgálását a bíró elmulasztja, és ez vezet az ítélet megalapozatlanságához

(felderítetlenség), akkor a másodfokú bíróság vagy a bizonyítás kiegészítése útján küszöböli azt ki, vagy ha ez nem lehetséges, hatályon kívül helyezéssel él. Kardos Sándor azt tartaná célszerűnek, ha az eljárási törvényünk akként módosulna, hogy amennyiben a tényállás felderítetlen volta abból fakad, hogy a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök felkutatása, vizsgálata a vádló terhére róhatóan nem történt meg, a bíróság pedig ezt – mivel erre már nem köteles – nem korrigálta a tárgyaláson, minthogy a funkció megosztás elve alapján ez egyébként is kifogásolható lenne, úgy a tényállás nem lenne a felülbírálat szempontjából megalapozatlan.^[9] Ide kívánczok az a megállapítás is, hogy „a vádemeléskor az ügyésznek absztrahálnia is kell, végső soron azt kell vizsgálnia, hogy a törvényes vád jogi keretei között vád tárgyává tenni szándékozott magatartás vonatkozásában rendelkezésre áll-e annyi és olyan törvényesen beszerzett bizonyíték, amely a független, pártatlan bíróság előtt elegendő lesz a bűnösség megállapításához. A vádemelésről szóló döntésében persze benne kell lennie annak, hogy saját belső meggyőződése szerint a rendelkezésre álló bizonyítási eszközökből nyerhető bizonyítékok elegendőek a vádban foglalt tényállás jogi szempontból lényeges elemeinek igazolására, e nélkül nem emelhet vádat, vagy további bizonyítási cselekményekről kell intézkednie, vagy az eljárást érdemi eredmény nélkül le kell zárnia. A meggyőződés ennyiben mindig személyes, szakmaivá azonban a várható eredményesség mérlegelésével válik.”^[10]

A készülő büntetőeljárásról szóló törvény kapcsán Elek öt modellt vonultatott fel a szabályozási lehetőségek körében.^[11] Minthogy pedig már közzétételre került a készülő büntetőeljárásról szóló törvény szövegtervezete, így már látható, hogy a jogalkotó mely kodifikációs lehetőséget választotta. Eszerint ugyanis „a Javaslat strukturális jelentőségű újítása a bíróság tényállás tisztázási kötelezettségének újragondolása. A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítási eszközt indítvány alapján szerezhet be, ennek hiányában nem köteles bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására.”^[12] „A funkciómegosztás elvének következetesebb érvényesítését szolgálja az a korrekciós szabály, amely szerint, ha a vádat alátámasztó bizonyíték beszerzését a vádló nem indítványozta és az ítélet megalapozatlansága nyilvánvalóan erre vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatóak, azaz nem kerülhet sor az ítélet hatályon kívül helyezésére.”^[13]

Látszik tehát, hogy a jelenlegi szabályozással ellentétben a készülő büntetőeljárásról szóló törvény már megnyugtatóan tisztázza a jelenlegi ellentétes következtetésekre is alkalmas eljárási szabályokat a kiszámítható jogalkalmazás érdekében. Elsőfokú ügyeket tárgyaló bíróként rendkívül jelentősnek tartom, hogy a bizonyíték – indítvány hiányában történő – beszerzésének elmaradását a másodfokú bíróság felderítetlenségi okként már nem veheti figyelembe. Az új szabályozás tükrében tehát már nem lehet kérdés, hogy nem kell majd a bírónak esetenként nyomozói szerepkörbe bújni.

Bizonyítási nehézségek jelenleg a gyakorlatban

Fenti bevezető után a tanulmányom témájául választott kiskorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények bizonyítása körében azt ki kívánom emelni, hogy

van több olyan bizonyítási nehézség, melyre a készülő büntetőeljárás törvény már megnyugtató szabályozást ad. Ezekre külön is ki fogok térni. Az ilyen bűncselekmények közös jellemzője, hogy ezek többnyire látens bűncselekmények, melyek többsége nem jut a hatóság tudomására.^[14] Amennyiben pedig a hatóságok tudomására is jutnak ezen cselekmények, úgy az egyik legnehezebben bizonyítható bűncselekmények körébe sorolhatóak, és a bizonyítási eljárás során a bíró gyakran szembesül a fent jelzett anyagi és processzuális igazság „harcával”.

Az ilyen típusú bűncselekményeknél éppen az elkövető és a sértett közötti hozzátartozói viszony és ezzel összefüggésben a mentességi jogon alapuló vallomás megtagadási jogosultság okán számos esetben pusztán közvetett bizonyítékok állnak a bíróság rendelkezésére.^[15] (Ahol a büntetőjogilag releváns tény csak következtetések levonása után állapítható meg.) A közvetett bizonyítékok értékelésének a büntetőeljárásban (és a kriminalisztikában is) óriási jelentősége van, Tremmel Flórián egyenesen azt állítja, hogy a kriminalisztika nem más, mint a lehetséges közvetett bizonyítékok egyre szélesebb körű alkalmazásának a története.^[16]

A nyomozóhatóságoknál és a büntető igazságszolgáltatásban dolgozók számára tehát a közvetett bizonyítékok (sokszor komoly szellemi teljesítményt igénylő) értékelése, elemzése mindennapos, hiszen a bűnügyek egy részében, ahol nincs beismerő vallomás, vagy a történéseket közvetlenül érzékelő és azokról beszámolni tudó és akaró tanú, közvetett bizonyítékok alapján kell az ügyet eldönteni. Ezért nem mindegy, sőt valójában meghatározó jelentőségű, hogy ezeknek a közvetett bizonyítékoknak az értékelését milyen elméleti – logikai alapon végezzük el. Tremmel Flórián, illetve Háger Tamás egyaránt elvetik Visinszki a közvetett bizonyítékok zárt logikai láncolatának elméletét. Tremmel álláspontja szerint olyan bűnügy, amelyben egyetlen közvetett bizonyíték sincs, nem létezik, ezért a szinergia a közvetlen bizonyítékokra is érvényes. Háger Tamás szerint a bizonyítékok láncolatossága sok esetben ugyan valóban megállapítható, de egyes bizonyítékok, akár eljárásjogi, akár tartalmi okból való kirekesztése még nem feltétlen töri meg a bizonyíték értékelés folyamatának logikai rendjét.^[17]

„Amikor a valóság hosszadalmas tárgyalási bizonyítás nélkül is megállapítható, nem érdemes a bíróságot a már tudott tények újbóli megállapítására kényszeríteni, attól a vád és a védelem által egyformán elfogadott tények igazsága nem lesz erősebb, hogy bizonyítás útján a bíró ismételten felkutatja. Ha azonban az egyetértés valódisága kétséges, a tények igazsága is kétségbe vonhatóvá válik, ilyenkor éppúgy szükség van a kontradiktórium tárgyalásra, mint amikor formailag is jogvita jelenik meg a bíróság előtt.”^[18]

A kiskorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények vonatkozásában azon túl, hogy az ilyen típusú büntetőügyek soron kívüliséget élveznek, egyébként is kiemelt figyelmet szükséges fordítani a büntetőeljárások elhúzódásának megakadályozására. Rendkívül fontosnak tartom azt, hogy a sértettek védelme érdekében a büntetőeljárás gyermekbarát legyen, a sértettek megfelelő bánásmódban részesüljenek, és az ő kíméletük érdekében kerülni kell az indokolatlan, többszöri kihallgatást.^[19] A kiskorú sértettek egyébként is nehezen nyílnak meg a hatóság előtt, így akkor, amikor egy kiskorú sértettet a nyomozási bíró nyomozási szakban kihallgat, a sértett kíméletének szem előtt tartása mellett a nyomozási bírótól elvárható a gyermek életkorának megfelelő,

ám mégis az ügy eldöntése szempontjából releváns tényekre, körülményekre történő kihallgatás, amely során a Kúria (korábban Legfelsőbb Bíróság) 68/2008. BK véleményben foglaltakat teljeskörűen be kell tartani a Be. vonatkozó szabályai mellett annak érdekében, hogy a bírósági szakban ne merülhessen fel a kiskorú sértett-tanú ismételt kihallgatásának szükségessége azért, mert a nyomozási szakban az ő kihallgatása nem felelt meg a törvényi követelményeknek.

Elek rámutatott, hogy a kihallgatások hatékony lefolytatásához és múltbéli események felderítéséhez a pszichológia tudományának minimális ismerete kétségtelenül nélkülözhetetlen. „A tanú tudatában végbement folyamatnak, mint pszichikus jelenségnek a feltárásánál a bírónak ismernie kell azokat a törvényszerűségeket, amelyeket a lélektan tudománya ennek a folyamatnak a lefolyásáról, egyes szakaszairól, tényezőiről megállapít, és általánosságban alapul vesz. A bíróságnak is meg kell ismernie azokat a konkrét tényezőket, amelyek a büntetőeljárásban a vallomásnál mint sajátos pszichikus folyamatnál rendszerint felmerülnek.”^[20]

A pszichológus szakértő igénybevétele az ilyen típusú büntetőügyekben rendkívül gyakori. Amikor a pszichológus szakember a kihallgatáson vesz részt, számos kérdésben nyújthat segítséget az eljárás vezetőjének. Elek Balázs kifejti, hogy ez nem jelenti a nyomozás, kihallgatás vezetésének az átadását. Értékes tanácsokat nyújthat a nyomozónak, amikor a kihallgatandó személy pszichológiailag nehezen hozzáférhető és nem sikerül vele kontaktust kiépíteni. Akkor is tanácsot adhat a pszichológus, amikor nyomozási kísérlet előkészítését szolgálja a kihallgatás és olyan részletkérdéseket kell rekonstruálni, amelyek nélkül nem várható a megfelelő eredmény a kísérlettel. Amikor pedig egy bíró elér egy tudományos igazság, illetve egy kompetencia határához, akkor mindenképpen igénybe kell vennie szakértőt. A szakértő bevonása előtt a bírónak fogalma kell legyen arról, mi képezi a szakértői vélemény határát, ezt a bíró jelöli ki a szakértőnek átadott adatokkal. A bíró más tudományoknak a megismerési eredményeit, módszereit, fogalmiságát nem nélkülözheti. Ahhoz hogy fel tudjon kérdéseket tenni a pszichológus szakértőnek, tudnia kell azt, hogy milyen eredményei vannak a szakértő által ismert tudománynak, amit a büntetőperben fel tud használni. Ezen ismeretek nélkül még a kérdésfeltevés is nehézséget okoz. A vallomások értékeléséhez is jelentős segítséget nyújthat a vallomástevő személyiségének vizsgálata. A vallomás befolyásolása körében pedig a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények vizsgálatánál van nagyobb gyakorlata a pszichológus szakértő bevonásának a büntetőperbe. Felnőtt tanúk, vagy vádlottak vizsgálata ebből a szempontból még elenyésző számban fordul elő. A gyermekek vallomását vizsgálva az események megtörténtét illetően a kételynek mindig különösen élnie kell a bírónak. Elek rámutatott, hogy a bíróság nem fogadhatja el hitelt érdemlőnek, vagy utasíthatja el hamisként a vallomást kizárólag a kihallgatott személy szavahihetőségének szakértői véleményezése alapján. Ha ilyen kérdésben venné igénybe a szakértőt, akkor azért kerülne különös helyzetbe, mert azt kellene állítania, hogy képes annak a bizonyítási eszköznek és bizonyítéknak a mérlegelésére, mely azt a mérlegelési tevékenységet pótolja, amelyre képtelennek érezte magát. A tényállás megalapozott megállapítása a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekményeknél jellemzően azért nem egyszerű, mert tipikusan az eseménynek nincsenek közvetlen tanúi, hanem a kiskorú sértett nagyon sokszor ellentmondó vallomásával szemben a következetesen tagadó vádlott vallomása áll. A kiskorú vallomásában lévő nem lényegi ellentmondások nem feltétlenül teszik a sértett gyermeket szavahihetetlenné, nagyon sok olyan része van a

vallomásának, aminek nem látja jelentőségét, sőt sokszor maga a nyomozóhatóság sem, de később annak döntő szerepe lehet. Mint minden büntetőügyben, itt is elmondható, hogy minél többször hallgatnak meg valakit, annál nagyobb a lehetősége az ellentmondásoknak, ami a védekezés számára újabb és újabb kapaszkodókat adhat a szavahihetőség megingatására. A gyermekek vallomásai megbízhatóságának megítélését jól szemlélteti az is, hogy előfordul, hogy a kirendelt igazságügyi pszichológus szakértők is ellentétes véleményt adnak. ^[21]

A hatályos eljárásjogi törvényünkben is megjelent már a büntetőeljárásban részt vevő személy egyedi igényeinek figyelembevétele, azonban ez még komplexebben van jelen a készülő büntetőeljárásról szóló törvényben. A Javaslat különleges bánásmódot igénylő személyekkel kapcsolatos rendszerének alapvetése, hogy az eljárásban eljáró szervek egy induló döntést hozzanak valamennyi olyan esetben, amikor felmerül az egyéniesítés igénye, és ez a döntés egy szempontrendszeren alapuljon. Ennek eldöntését követően nyílik meg az az eszközrendszer amely az érintett egyedi igényeit a legmegfelelőbb módon képes kezelni. ^[22]

A készülő büntetőeljárásról szóló törvény 79. §-a azokat az eseteket sorolja fel, amikor az ügyben eljáró szerveknek kötelező a különleges bánásmód alkalmazásának megállapítása. Így ilyen személynek minősül az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, a sértett és a terhelt abban az esetben is, ha a büntetőeljárás megindulásakor a tizennyolcadik életévét már betöltötte, de a bűncselekmény elkövetésekor még nem, de ilyennek minősül a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje is. Fontos az is, hogy az érintett akaratának teljes körű érvényesülését is kívánja a törvény biztosítani, minthogy a különleges bánásmódot, illetve az egyes intézkedéseket visszautasíthatja. Tartalmaz a Javaslat olyan kötelező rendelkezéseket is, amikor visszautasításra nem kerülhet sor. Így például nem utasítható vissza, hogy a tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt, sértett vagy tanú részvételét igénylő eljárási cselekményekről audiovizuális felvétel készüljön. Fontos, hogy az ilyen személy jogai gyakorlása, kötelezettségei teljesítésének elősegítése és kímélete érdekében az érintett részvételét igénylő eljárási cselekmény esetén az eljáró bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság elrendelheti, hogy az eljárási cselekményen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen. A különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések körében például fokozott védelemben részesíthető a különleges bánásmódot igénylő személy magánélete, személyének sérthetlensége, a személyes adatai, különösen az egészségügyi adatai. A különleges bánásmódot igénylő személy részvételét igénylő eljárási cselekményt úgy készíti elő az eljáró hatóság, hogy az indokolatlan megisméltés nélkül elvégezhető legyen. Az eljárási cselekményt lehetőség szerint az erre szolgáló, vagy arra alkalmassá tett helyiségben hajtja végre a hatóság, és audiovizuális felvételt készíthet a különleges bánásmódot igénylő személy részvételét igénylő eljárási cselekményről. A Javaslat a különleges bánásmód speciális eszközeiként a fejezet részeként tartalmazza a különösen védett tanú, a személyi védelem és a Védelmi program intézményeit. További speciális szabályt fogalmaz meg a tizennegyedik életévét be nem töltött sértett, tanú vagy egyéb érdekelt részvételét igénylő eljárási cselekmény esetére. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje esetén pedig a nyomozás során a sértettet tanúként csak a vele azonos nemű személy hallgathatja ki, illetve a sértett jelenlétével zajló más eljárási cselekményen az eljáró hatóság részéről a sértettel azonos nemű személynek is jelen kell lennie. Ezenkívül a nyomozó hatóság biztosítja, hogy a sértett részvételét

igénylő eljárási cselekményt minden alkalommal ugyanazon személy hajtja végre, ha ehhez a sértett hozzájárul és az eljárási cselekmény eredményességét nem veszélyezteti.

[23]. Számos, a kiskorú sértettek kíméletét szolgáló rendelkezést tartalmaz a jogszabálytervezet. Átfogó szabályozásra törekedett a jogalkotó, mely a jelenlegi szerteágazó részletszabályokhoz képest egységes, átlátható normarendszert biztosít az egyéniesítés fokozottabb érvényesülése érdekében.

Akár a jelenleg hatályos büntetőeljárásról szóló törvényt vizsgáljuk, akár a készülő eljárási törvényt, nem vitásan kiemelkedő jelentősége van az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásnak, minthogy „a büntetőeljárásban lefolytatott bizonyítást követően a tényállás megállapításának joga és kötelezettsége elsődlegesen az elsőfokú bíróságé. A bizonyítékokat megvizsgáló és azokat egyenként és összességében értékelő elsőfokú bíróság tekinthető ugyanis ténybírósnak. Az elsőfokú bíróság ténybírósi jellegéből is következik a tényálláshoz kötöttség elve, mely szerint a másodfokú bíróság fő szabályként a határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja”.

[24]

Sajátos eljárásjogi helyzetet teremt és a tényállás megállapítása szempontjából is körültekintő mérlegelő tevékenységet kíván meg az eljáró bíróságtól, ha a kiskorú sértettek megtagadják a vallomástételt, élnek mentességi jogukkal és a szakértők sem állapítanak meg szakértői véleményükben a sértettek vonatkozásában szexuális traumatizációra utaló jelzéseket. Álláspontom szerint a bizonyítékok körültekintő értékelése mellett, a közvetett bizonyítékok értékelésével akár helye lehet a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapításának is, annak ellenére, hogy a vádlott részéről nem áll rendelkezésre beismert vallomás, illetve a történéseket közvetlenül érzékelő, azokról beszámolni tudó és akaró tanú sincs, és az eljárás során kirendelt igazságügyi pszichológus szakértő pedig nemleges véleményt ad a kiskorúak szexuális traumatizációját illetően.

Amennyiben azonban nem sikerül kétséget kizáróan bizonyítani azt, hogy az elkövető elkövette a nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére a nemi erkölcs elleni bűncselekményt, ebben az esetben megtörténhet, hogy szűkül a vádbeli tényállás, és a kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt folytatódik csak az eljárás, vagyis az elkövetőt a „maradék bűncselekmény” miatt vonják felelősségre. Ha az elkövető tehát nem valósítja meg valamelyik nemi erkölcs elleni bűncselekmény törvényi tényállását, vagy az kétséget kizáróan nem bizonyítható, de a gyermek erkölcsi fejlődését veszélyezteti, azzal megvalósíthatja a kiskorú veszélyeztetésének büntetettét. Például azáltal, ha nem megfelelő ruhában járattja, elhanyagolja, ütlegeli, az egészséges fejlődéshez szükséges feltételeket nem biztosítja, ezzel kimerítheti a kiskorú veszélyeztetésének törvényi tényállását. [25] Ennek hiányában a vádlott teljes körű felmentésére kerül sor.

Utalni szükséges e körben arra, hogy fenti bizonyítási nehézség, azaz hogy a kiskorúak nem tesznek vallomást, bírósági szakban élnek mentességi jogukkal, holott az eljárás korábbi szakaszában terhelő előadással éltek a vádlottra nézve, arra is visszavezethető, hogy az eljárások alatt a gyermekek félelemben élnek, minthogy a vádlottak esetlegesen szabadlábban védekezhetnek. Ezt mindenképpen szükséges szem előtt tartani egy-egy ügyben.

Mindemellett jogállamban hinnünk kell abban, hogy a büntetőjogi felelősséget megállapító jogerős bírósági ítélet hiányában annak meghozatalát megelőzően valóban

csak az indokolt esetekben, a legszükségesebb mértékben és tartamban, a jogszabályi előírásoknak maradéktalanul eleget téve kerül sor az elvonására, vagy korlátozására a személyi szabadságnak. A BH 2006. évi 280. számú eseti döntés is csak akkor látja megalapozottnak elrendelhetőnek a Be. 129. § (2) bekezdés c) pontja alápított előzetes letartóztatást, amennyiben a tanúk terhelt részéről megfenyegetésre adatok merülnek fel, s emiatt a bizonyítási eljárás folytatása veszélybe kerül. ^[26]

A készülő büntetőeljárásról szóló törvény számomra egyik legjelentősebb rendelkezése a fenti bizonyítási nehézségre ad megoldást. A Javaslat a tanú vallomástétele előtt történő figyelmeztetések összefoglaló elnevezéseként bevezeti a „tanúzási figyelmeztetések” elnevezést, amelynek időszerű közzlése a tanúval a vallomás törvényességének feltétele. A tanúzási figyelmeztetések köre kiegészül azon elemmel, amely szerint, ha a tanú vallomást tesz, vallomása az ügy tárgyát képező bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban akkor is felhasználható, ha a vallomástételt a későbbiekben jogszerűen megtagadja. A figyelmeztetés ezen új része a korábbi vallomással való rendelkezés kizárása miatt szükségszerű. A Javaslat emellett foglalt állást, hogy a vallomás megtagadásának lehetősége és az arra való figyelmeztetés abban az esetben képvisel kiemelt garanciális értéket, emellett a büntetőeljárás következetessége és tekintélye akkor biztosítható, ha az eljárás során tett korábbi vallomások a terhelt és a tanú későbbi nyilatkozataitól függetlenül felhasználhatóak. A Javaslat nem adja meg a tanúnak az a lehetőséget, hogy a vallomás megtagadása esetén ezen nyilatkozata megsemmisítse a korábban törvényesen tett vallomást. A vallomás megtagadása kizárólag a folytatólagos kihallgatás megtagadásának lehetőségét jelenti, így módon az új szabályrendszer a tanúktól megfontoltabb nyilatkozattételt követel meg. ^[27]

Összességében a kiskorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények bár továbbra is nagyfokú látenciát mutatnak, az már tényként megállapítható, hogy növekvő tendencia mutatkozik az ilyen típusú bűncselekmények felderítése vonatkozásában. A nagyfokú látencia pedig egyúttal jelenleg a speciális fent jelzett bizonyítási nehézségekkel szoros összefüggésben áll, hiszen az ilyen típusú bűncselekmények elkövetésekor tipikusan csak két személy van jelen, az elkövető és a kiskorú sértett, akik között szoros érzelmi viszony áll fenn. A sértett nyilatkozatát rendszerint csak közvetett tanúvallomások támaszthatják alá. A fent jelzettek szerint jelenleg még nagy problémát jelent, hogy a tanúk, akik az esetek túlnyomó többségében családtagok, az eljárás későbbi szakaszaiban gyakran élnek a törvény által biztosított vallomás megtagadási jogukkal. Külön speciális problémát jelent, hogy néhány esetben a büntetőeljárás a családtagok az egymás elleni küzdelem eszközeként használják fel. Bizonyítási nehézség az is, hogy minél kisebb egy gyermek, annál nehezebb az emlékezeti folyamat. A gyermekek 12 éves korukig az érzelmeiken keresztül látnak és nem racionálisan gondolkodnak, amit szintén figyelembe kellene venni. Ezeket a gyermekeket minél hatékonyabban szükséges lenne megvédeni a büntetőeljárás hátrányaitól. ^[28]

Záró gondolatok

Rendkívül fontosnak tartom azt, hogy egyre több helyen kerüljenek kialakításra olyan kihallgató helyiségek, ahol a gyermekek az életkori sajátosságaiknak megfelelő, ahhoz

igazodó szobában mint speciális kihallgató helyiségben kerülhessenek meghallgatásra. Itt a rendelkezésre álló játékokkal és egyéb eszközökkel gyermek pszichológus jelenlétében a gyermekkel jó kapcsolatot kialakítva lehet őt meghallgatni. Ilyen körülmények között alappal számíthat arra a bíró is, hogy a gyermek megnyílik előtte. Szemléletváltásra van tehát szükség megítélésem szerint, a gyermekek kímélete kell hogy az ilyen típusú bűncselekmények során mindenek felett álló érdek legyen, hiszen az általa elszenvedett traumatizációt nem szabad hogy továbbiak kövessék. Így nyilvánvalóan az optimális az lenne, ha a gyermeket összesen egy alkalommal hallgatnák meg az eljárás során. Cél az kell hogy legyen, hogy a lehető legkevesebbet ártsunk a gyermeknek. A készülő büntetőeljárásról szóló törvény fenti szemléletváltást igyekszik elősegíteni.

A családon belüli erőszakos bűncselekmények leglényegesebb jellemzője, hogy egy időben hosszan elnyúló folyamat végtermékei.^[29]

Az Országos Bírósági Hivatal is deklarálta gyermekközpontú igazságszolgáltatást kíván megvalósítani, mely olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, és elsődleges szempontként juttatja érvényre a részvételükkel folyó, vagy őket érintő minden ügyben a gyermekek mindenekfelett álló érdekeit.^[30]

A felvázolt bizonyítási nehézségek – a készülő büntetőeljárásról szóló törvény rendelkezéseinek ismeretében – megoldódni látszanak. A jogalkotó felismerte a funkciómegosztás következetesebb érvényesítésének szükségességét is, továbbá megteremtí a sértettek vonatkozásában annak lehetőségét, hogy megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek, mely nagy adóssága a jelenleg hatályos büntetőeljárásról szóló törvényünknek.

[1] *Elek Balázs: Bizonyítási teher az eljárási funkciók megosztásának tükrében*, Jogtudományi Közlöny 2016. 1. szám 33. o.

[2] *Elek Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012. 15. o.

[3] Erről részletesen: *Elek* (2012), *i. m.*, 18–19. és 23. o.

[4] Lásd: 14/2004. (V. 07.) AB határozat, 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77, 92, *Elek* (2012), *i. m.*, 38. o.

[5] Be. 78. § (2)–(3) bek.

[6] *Elek Balázs: A téves ténymegállapítás egyes pszichológiai aspektusai*, Debreceni Jogi Műhely, 2006, 4. szám, *Forrás*: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/a_teves_tenymegallapitas_egyes_pszichologiai_aspektusai/ (2016. április 24-i letöltés)

[7] Erről részletesen: *Elek: A jogerő* [...], 57–59. o.

[8] Erről részletesen: *Erdei Árpád: Mi az igazság?* In: *A büntető ítélet igazságtartalma* [szerk. Erdei Árpád], Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 19–21. o.

[9] Erről részletesen: *Kardos Sándor: Kit terhel a bizonyítási teher?* In: *A büntető ítélet igazságtartalma* [szerk. Erdei Árpád], Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 70–71. o.

- [10] *Kadlót Erzsébet: A vád igazsága* In: *A büntető ítélet igazságtartalma* [szerk. Erdei Árpád], Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 41. o.
- [11] Erről részletesen: Elek, Bizonyítási teher [...], 37–38. o.
- [12] *Forrás: www.kormany.hu-Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről* (2016. szeptember 12-i letöltés) 305. o.
- [13] *Forrás: www.kormany.hu-Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről* (2016. szeptember 12-i letöltés) 310. o.
- [14] *Komp Bálint: Adalékok az egyes nemi erkölcs elleni bűncselekmények elméletéhez és bizonyításával kapcsolatos gyakorlati nehézségekhez*, Diskurzus, 2014, 1. szám, 22. o.
- [15] Erről részletesen: *Szabó Krisztián, Tanúvédelem a magyar büntetőeljárásban*, HVG-ORAC Kiadó, Bp., 2012. 233–252. o.
- [16] *Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban: Dialóg* Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 109. o.
- [17] *Háger Tamás: Gondolatok a büntetőeljárás fogalmáról és a bizonyítás elméleti hátteréről*, Iustum Aequum Salutare, 2014, 3. szám, 60. o.
A kérdéskörrel részletesen: *Ibolya Tibor: Egy önkényuralmi bizonyítás értékelési elmélet továbbéléséről*, Magyar Jog, 2015, 9. szám, 532–534. o.
- [18] *Erdei Árpád: Az igazságon alapuló büntető ítélet ideálja és a valóság* In: *Igazság, ideál és valóság* [szerk. Elek Balázs, Háger Tamás, Tóth Andrea Noémi], Debrecen, 2014, 84–85. o.
- [19] Erről részletesen: *Elek Balázs: Az életkor jelentősége a gyermekkorú tanúk kihallgatásakor a büntetőeljárásban*, Belügyi Szemle, 2011, 3. szám, 93–111. o.; *Szabó Krisztián: A tanú zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatása, mint a tanúvédelem külön nem nevesített eszköze*, Debreceni Jogi Műhely, 2009, 4. szám, *Forrás: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2009/a_tanu_zartcelu_tavkozlo_halozat_utjan_torteno_kihallgatasa_mint_a_tanuvedelem_kulon_nem_nevesített_eszkoze/* (2016. április 25-i letöltés)
- [20] *Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008, 162. o.
- [21] *Elek: A vallomás [...]*, 172–173., 178. és 183–184. o.
- [22] *Forrás:www.kormany.hu-Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről* (2016. szeptember 12-i letöltés) 335. o.
- [23] *Forrás: www.kormany.hu-Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről* (2016. szeptember 12-i letöltés) 30–37. o.
- [24] *Háger Tamás: A tényálláshoz kötöttség kérdései a büntetőperben* In: *Úton a bírói meggyőződés felé* [szerk. Elek Balázs – Miskolczi Barna], Debrecen, 2015, 127. o.
- [25] *Komp: i. m., 23. o.*
- [26] *Szabó Krisztián: Előzetes letartóztatás a nyomozási szakaszban* In: *Igazság, ideál és valóság* [szerk. Elek Balázs, Háger Tamás, Tóth Andrea Noémi], Debrecen, 2014, 340. és

345. o.

[27] *Forrás: www.kormany.hu-Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről (2016. szeptember 12-i letöltés) 350. o.*

[28] *Szelezsán Annamária: A gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények, Ügyészek Lapja, 2005, 4. szám, 25–27. o.*

[29] *Jungi Eszter: A családon belüli erőszak az ítélkezési gyakorlatban, Bírák Lapja, 2003, 2. szám, 61. o.*

[30] *Forrás: <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/folap>*

II. A szülői felügyeleti jog megszüntetésének hatályos jogi szabályozása

Bevezető gondolatok

„A gyermek jogairól szóló New York-i Egyezmény 3. cikke az egész dokumentumot átható alapelvet tartalmaz, amit mind jogalkotási, mind eljárásjogi szempontból követelményként fogalmaz meg, ez a gyermek legjobb érdeke (the child is best interest).”^[1] Ezen egyezmény 3. cikk 1. pontja ugyanis akként fogalmaz, hogy a szociális védelem köz- és magánintézményei a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.

„Az 1996-os Gyermeki Jogok Gyakorlásáról szóló Európai Egyezmény a célok között említi, hogy a gyermeki jogok érvényesítésének a gyermek legjobb érdekében kell megvalósulnia, például a tájékoztatás és eljárásban való részvétel biztosítása mellett. A gyermek mindenképp felett álló érdekének tételét jogági és jogágazati határoktól függetlenül minden eljárásban és döntéshozatalban kötelező alkalmazni.”^[2] Ezzel kapcsolatban Somfai kifejti, miszerint az „elsődleges” (legjobb) szóhasználata jelzi, hogy a gyermek legfőbb érdeke nem mindig lesz az egyetlen mindent felülíró, figyelembe veendő tényező, előfordulhat, hogy egymással versengő, vagy egymással ellentétben álló emberi jogi érdekek ütköznek, például egyes gyermekek között, különböző gyermek csoportok között, vagy gyermekek és felnőttek között. Ugyanakkor a gyermek érdekeit valós megfontolás alá kell vetni: bizonyítani kell, hogy a gyermek érdekeit megvizsgálták és elsődleges szempontként figyelembe vették.”^[3]

Hazánkban a Csjt. az 1995. évi módosítás során iktatta be céljai közé a kiskorú gyermek érdekének védelmét, az új családjogi könyv pedig már az alapelvek között rögzíti a gyermek érdekének védelmi elvét. Minden a családok életébe történő indokolt állami beavatkozás során a gyermekkel kapcsolatba kerülő személyeknek, szervezeteknek, hatóságoknak, törvényhozó szerveknek a lehetséges döntések során mérlegelniük kell és a kínáló (jogi) lehetőségek közül kell kiválasztani a gyermek érdeke szempontjából a

legjobbat. Nem minden esetben jelenti a gyermek legfőbb érdekének képviselője azonban a gyermeki jog érvényesülését is egyben. A gyermeki jogokat megkülönböztethetjük abból a szempontból is, hogy a gyermek érdekére való tekintet nélkül érvényesülő jogokról beszélünk, vagy éppen olyan jogokról, amelyek esetében a gyermek érdeke határozza meg a jog érvényesülését. Az előző csoportba sorolhatjuk például az élethez, az emberi méltósághoz, míg a második csoportba a saját családban nevelkedéshez, vagy a kapcsolattartáshoz való jogot.^[4]

Az alapelvnek érvényesülnie kell a konkrét eljárások teljes tartama alatt. A családjogi, gyermekvédelmi jogviták rendezése során már az eljárás elhúzódása – függetlenül a jogilag megfelelő döntés meghozatalától – önmagában a gyermeki érdeket súlyosan sértheti.^[5]

Szülői felügyelet

A szülői felügyelet gyakorlása

A szülő – gyermek jogviszony alapját részben a vér szerinti leszármazás ténye, részben a gyermeknek a gondviselésre való feltétlen jogosultsága teremti meg. A szülői felügyelet az anyai, illetve az apai státusból ered, de létrejöhet hatósági aktus (örökbefogadás) alapján és bírósági döntés (apaság bírói megállapítása) következtében is. A kiskorú gyermeknek feltétlen joga van a gondviselésre, nevelésre, valamint törvényes jogainak és érdekeinek védelmére. A gyermek minthogy nem képes saját létfenntartását biztosítani, gondozásáról, neveléséről, tanítatásáról másoknak kell gondoskodniuk. Ezen feladatok ellátására nyilvánvalóan elsősorban a gyermek szülei hivatottak. A gyerekekről való társadalmi gondoskodás nem helyettesíti a legközelebbi rokonokat jelentő család bensőséges légkörét.^[6]

A szülőktől elvárás, hogy a gyermek tekintetében számukra biztosított jogaikkal ne éljenek vissza, cselekedeteik a gyermek javát szolgálják, a szülői felügyeletet a gyermek érdekeinek megfelelően kell gyakorolni. A családjog a szülő és a gyermek kapcsolatában a szülői jogokkal szemben általános kötelezettséget állít. A szülői jogokat a gyermek érdekében lehet gyakorolni, a gyermek érdeke legáltalánosabban szólva testi, értelmi és erkölcsi fejlődésének, valamint személyi- és vagyoni jogainak és jogos érdekeinek biztosítása.^[7]

A szülő felügyeletet a szülők - ha már nem élnek együtt akkor is - közösen gyakorolják ellentétes megállapodásuk, vagy gyámhatósági, bírósági eltérő rendelkezés hiányában. A szülői felügyeletnek a gyermek érdekében történő gyakorlása a szülők joga és kötelessége, ezt a szülők közösen látják el, mely során biztosítaniuk kell a gyermekük kiegyensúlyozott életvitelét. Ha a gyermek szülei együtt élnek, a gyermek mind apja, mind anyja részéről tényleges családi gondozásban és nevelésben részesül. A különélő szülők a szülői felügyelettel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket egymás között megoszthatják és megállapodhatnak abban is, hogy a szülői felügyeleti jogokat csak az egyikük gyakorolja. A Csjk. alapvetően szabályozza, hogy szülők a szülői felügyeletet egymással együttműködve kötelesek gyakorolni.^[8]

A szülői felügyeleti jog bíróság általi megszüntetésének hatályos jogi szabályozása

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) 4:191. §-a értelmében:

a bíróság megszünteti a szülői felügyeletet, ha:

a./ a szülő felróható magatartásával gyermeke javát, különösen testi jólétét, értelmi, vagy erkölcsi fejlődését súlyosan sérti vagy veszélyezteti, vagy

b./ a gyermeket más személynél helyezték el, vagy nevelésbe vették és az a szülő, akinek szülői felügyeleti joga szünetel, a gyermek elhelyezésére, vagy a nevelésbe vételre okot adó magatartásán, életvitelén, körülményein önhibájából nem változtat.

A (2) bekezdés értelmében, ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke személye ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte, a bíróság a szülői felügyeletet a szülői valamennyi gyermeke tekintetében megszüntetheti. A bíróság rendelkezhet úgy, hogy a megszüntető határozat hatálya kihat a később született gyermekekre is.

A (3) bekezdés értelmében, aki szülői felügyeletet megszüntető jogerős ítélet hatálya alatt áll, nem fogadhat örökbe, nem viselhet gyámságot, gyermek nála nem helyezhető el, és – a bíróság, vagy a gyámhatóság eltérő rendelkezésének hiányában – nincs joga arra, hogy a gyermekével kapcsolatot tartson. ^[9]

A szülői felügyeleti jog bíróság általi megszüntetésének kötelező esetei

A szülői felügyelet bíróság általi megszüntetésének két abszolút hatályú, tehát kötelező, és egy relatív hatályú, a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozó esete van tehát.

A szülői felügyelet intézményében élesen megmutatkozik az egyéni és társadalmi érdek szoros kölcsönhatása. Amennyiben a szülő elhanyagolja az őt megillető jogok gyakorlását, illetőleg kötelezettségek teljesítését, a gyermek érdeke szenved csorbát, de érdeksérelem éri a társadalmat is- az egészséges ifjúság felneveléséhez fűződő érdekét. Ezért ha a szülők nagymértékben elhanyagolják felügyeleti jogaikat, úgy megfoszthatók annak gyakorlásától. ^[10]

A szülői felügyelet megszüntetésére kizárólag a bíróság jogosult a gyermek érdekeit súlyosan sértő, felróható magatartást tanúsító szülővel szemben. Amennyiben a szülői felügyelet megszüntetése iránti peres eljárásban a lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeként a bizonyítékok azt támasztják alá, hogy a szülő felróható magatartásával gyermeke fejlődését súlyosan sérti, illetve veszélyezteti, vagy a gyermeket korábban más személynél helyezték el, illetve nevelésbe vették, azonban a szülő az erre okot adó magatartásán, életvitelén, körülményein önhibájából nem változtatott, a bíróságnak a szülői felügyeleti jogát meg kell szüntetnie. Nem szabad, hogy sor kerüljön arra, hogy a szülő gyermekével szemben szándékos bűncselekményt kövessen el. Már akkor indokolt lehet például a perindítás, ha ezt megelőzően – ismétlődően – távoltartási határozatot kellett hozni a szülő gyermekével kapcsolatos magatartása miatt. ^[11]

„A jogszabályalkotó nem tesz különbséget, hogy az érdeksérelem okozó szülői

magatartás tevésse (a felügyelettel való visszaélés), vagy mulasztással, (szülői kötelesség elhanyagolása) valósult-e meg. Amennyiben a szülő magatartása veszélyhelyzet előidézésére alkalmas, úgy felelőssége ebben az esetben is fennáll. Szélesebb körű felelősségét jelenti ez a szülőnek, ugyanis ha a gyermek testi jóléte, értelmi vagy erkölcsi fejlődése súlyosan veszélyeztetett, úgy a felügyelet megszüntetésének oka megvalósult. A bírói gyakorlat szerint a gyermek érdekeinek súlyos veszélyeztetése akkor is megvalósul, ha a szülő kötelességeit elhanyagolja, tehát a felróható magatartás mulasztással valósul meg. A súlyos érdeksérelem megvalósulását bizonyítani kell, ha a szülő saját háztartásában valósítja meg a veszélyeztető magatartást. Ez megnyilvánulhat a gondozás elhanyagolásában, például az anya nem főz, nem mos gyermekére. Az értelmi fejlődés biztosításának súlyos sérelmét is jelentheti e magatartás, például az iskolalátogatás rendszeres elmaradása esetén. Ide sorolható továbbá a brutális apai magatartás, mely testi fenyítésben, továbbá állandó lelki terrorban nyilvánulhat meg oly módon, hogy az még bűncselekménynek nem tekinthető. A szülői felügyelet megszüntetése súlyos jogfosztással jár, a szülő elzárását jelenti a gyermek gondviselésével, törvényes képviselővel, stb. kapcsolatos szülői jogainak gyakorlásától. A felügyeleti jog elvonására tehát csak akkor kerülhet sor, ha a gyermek érdekeinek megóvása más eszközzel nem biztosítható, ha a szülői magatartás bizonyítottan akadályozza a másik szülő vagy harmadik személy (intézmény) nevelői, gondozói tevékenységét.”^[12]

Megjegyzendő, hogy a veszélyeztető magatartás esetén a szülői felügyelet megszüntetésének oka akkor valósul meg, ha a szülő olyan tevékenységet, vagy mulasztást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy a gyermek fejlődésének elvárható folyamata lelassuljon, megálljon, vagy akár visszafejlődjön. Fontos, hogy okozati összefüggésnek kell lennie a szülői magatartás és a veszélyhelyzet bekövetkezése között. A veszélyhelyzet visszavezethető kell, hogy legyen a szülő valamilyen tevékenységére, vagy mulasztására.^[13]

A szülői felügyeleti jog megszüntetése bírói mérlegelési jogkörben

A gyermek személye ellen elkövetett bűntettek

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) XV. Fejezetében foglalt élet-, testi épség és az egészség elleni bűncselekmények, valamint a XIX. Fejezetbeli nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, valamint a XX. Fejezet szerinti- a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények jelentik a gyermek személye ellen elkövetett bűntetteket. A gyermek bántalmazás a II. világháború után kezdett központi problémává válni a civilizált világ országaiban. A gyermekekkel történő rossz bánásmód gyakoriságára vonatkozóan bizonytalan adataink vannak, a hivatalos adatok erősen torzítanak, alábecsülik a bántalmazások gyakoriságát.

A Btk. bűntettnek tartja a gyermek fejlődését veszélyeztető felnőtt magatartást és a kiskorú veszélyeztetése általános fogalmat használja. A gyermek pszichiátria megközelítésében ennek egyik formája a gyermekbántalmazás, amely többféle megnyilvánulási formájában veszélyezteti a gyermekek fejlődését. Talán legkönnyebb a fizikai bántalmazás, elhanyagolás meghatározása, bár ezzel kapcsolatban is nagyon eltérő

fogalmak, meghatározások ismertek. Természetesen a durva fizikai bántalmazások, például a sérülést okozó pofonok, eszközzel történő verések, rúgások, égetések, amelyek nyomot hagynak, töréseket okoznak, veszélyeztetik a gyermek testi épségét, egészségét, esetleg életét. Ezek az esetek egyértelműen bántalmazásnak, veszélyeztetésnek minősülnek. A súlyosan bántalmazott gyermek fizikai sérüléseket szenved el, amelyek nyomai, következményei egész életében végigkísérik. Súlyos fizikai bántalmazásokat a családon belül főként csecsemők és kisgyermekes szenvednek el, ezeknek egyértelmű jogi következményei vannak, gyakran azonban még ezek is rejtve maradnak, vagy csak később, hosszabb idő után derülnek ki. Nagyfokú a látencia.^[14] A családok zárt jellege, nehezen megközelíthető volta teszi nehezen felderíthetővé és bizonyíthatóvá a családon belül történeteket.^[15] A gyermek pszichiátria azonban veszélyesnek tartja a gyakori, kisebb veréseket, fizikai büntetéseket, mert ez a „nevelési módszer” is veszélyeztetheti a gyermek egészségét, jólétét, harmonikus személyiség fejlődését. Az ilyen nevelési célból alkalmazott testi fenyegetés megítélésében a közvélemény is megosztott. A gyermekbántalmazásnak a gyermek lelki fejlődésére való hatása számos tényezőtől függ, a bántalmazás típusai, súlyossága mellett jelentős befolyásoló tényező a gyermek életkora a bántalmazások idején, illetve a bántalmazás gyakorisága, rendszeressége, és az is, hogy a bántalmazó milyen kapcsolatban van a gyermekkel. Leggyakrabban a családokban fordul elő a gyermekek fizikai bántalmazása. Kiemelendő, hogy a legsúlyosabb következményekkel akkor kell számolni, ha a gyermeket szülő, családtag, vagy más olyan személy bántalmazza, aki a neveléséért felelős, akihez a gyermek ragaszkodik. A gyermek korábbi fejlődése mentális és érzelmi egészsége szintén befolyásoló tényező, mert meghatározhatja a trauma átélésének élményét, lelki feldolgozását.^[16]

A társadalom, a jog amennyiben bizonyítani tudja, bünteti a gyermekekkel szembeni agressziót. A gyermekpszichiátria feladata, hogy a gyermekeknél a bántalmazás következtében kialakult lelki zavarokat gyógyítsa, segítsen feldolgozni azokat a lelki traumákat, amelyeket a bántalmazás következtében elszenvedett. Mindennek első feltétele a bántalmazás felismerése. A bántalmazás felismerése azonban minden gyermekekkel foglalkozó szakember feladata lenne, így a gyermekorvosok, pedagógusok és főként a gyermekjóléti szolgálatok munkatársai találkozhatnak bántalmazott gyermekekkel, a gyermekeket meg kell védeni a további bántalmazástól.^[17] Ez közös felelősségünk.

A családon belüli erőszakos bűncselekmények bizonyítási nehézségei

A kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények, így a testi épség, nemi erkölcs elleni bűncselekmények nagyfokú látenciát mutatnak, azonban tényként megállapítható, hogy növekvő tendencia mutatkozik az ilyen típusú bűncselekmények felderítése vonatkozásában. A nagyfokú látencia pedig egyúttal a speciális bizonyítási nehézségekkel szoros összefüggésben áll, hiszen az ilyen típusú bűncselekmények elkövetésekor, különösen a nemi erkölcs elleni bűncselekmények során tipikusan csak két személy van jelen, az elkövető és a gyermekkorú sértett, akik között szoros érzelmi viszony áll fenn. A sértett nyilatkozatát rendszerint csak közvetett tanúvallomások támaszthatják alá. Problémát jelent, hogy a tanúk – akik az esetek túlnyomó többségében családtagok – az

eljárás későbbi szakaszaiban jelenleg még gyakran élnek a törvény által biztosított vallomás megtagadási jogukkal. Külön speciális problémát jelent, hogy néhány esetben a büntető eljárást a családtagok az egymás elleni küzdelem eszközeként használják fel. Bizonyítási nehézség az is, hogy minél kisebb egy gyermek, annál nehezebb az emlékezeti folyamat, a gyermekek 12 éves korukig az érzelmeiken keresztül látnak és nem racionálisan gondolkodnak, amit szintén figyelembe kellene venni. Ezeket a gyermekeket minél hatékonyabban szükséges lenne megvédeni a büntetőeljárás hátrányaitól. ^[18] Megjegyzendő, hogy a készülő büntetőeljárásról szóló törvény közzétett szövegtervezete szerint, ha a tanú vallomást tesz, vallomása az ügy tárgyát képező bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban akkor is felhasználható, ha a vallomástételt a későbbiekben jogszerűen megtagadja. Ez jelentős változást hozhat az e körben felmerülő, általam fent jelzett bizonyítási nehézség körében. ^[19] A családon belüli erőszakos bűncselekmények leglényegesebb jellemzője, hogy egy időben hosszan elnyúló folyamat végtermékei. ^[20]

A szülői felügyeleti jog megszüntetése bírói mérlegelési jogkörben a büntetőeljárásról szóló törvény tükrében

A Ptk. hatályos szabályozása értelmében, ha a szülőt a bíróság valamelyik gyermeke ellen elkövetett szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélte – amennyiben indokolt – a szülői felügyeletet a szülő valamennyi (a bűncselekmény áldozata mellett a többi) gyermeke tekintetében is megszüntetheti és úgy is rendelkezhet, hogy a megszüntető határozat hatálya kihat a később született gyermekekre is. Korábban a Csjt. 88. § (1) bekezdésének c./ pontja ilyen mérlegelésre a bíróságnak nem adott lehetőséget. A többi gyermek érdekét szem előtt tartva mellőzheti is a bíróság a CSJK rendelkezése folytán a szülői felügyelet megszüntetésének kiterjesztését, valamennyi gyermekre való alkalmazását. Ugyanez a mérlegelési lehetőség vonatkozik arra az esetre is, amikor arról kell döntenet, hogy a szülői felügyelet megszüntetése kihasson-e a később született gyermekekre is, vagy sem. A CSJK korábbiaknál differenciáltabb, minden egyes gyermek érdekét körültekintőbben mérlegelő lehetőséget biztosít a bíróság számára a szülői felügyelet megszüntetése körében. ^[21]

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 336. §-a rendelkezik a kérdéskörrel, amikor az (1) bekezdése kimondja, hogy a bíróság az ügyész indítványára a vádlott szülői felügyeleti jogát megszünteti, ha a vádlottat a gyermekének sérelmére elkövetett szándékos bűncselekményben bűnösnek mondja ki és megállapítja a szülői felügyeleti jog bírósági megszüntetése Polgári Törvénykönyv szerinti feltételeinek fennállását. Ezen feltételek hiányában a (2) bekezdés értelmében az indítványt elutasítja. Ugyanakkor a (3) bekezdés szerint a bíróság a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja, ha az indítvány elbírálása a büntetőeljárás befejezését jelentékenyen késleltetné, vagy az indítványnak a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását más körülmény kizárja.

A szülői felügyelet megszüntetésének jogkövetkezményei

A Ptk. 4:191. § (3) bekezdése a Csjt. 88. § (4) bekezdésében foglaltakkal összhangban határozza meg a szülői felügyelet megszüntetésének jogkövetkezményeit. Aki szülői felügyeletet megszüntető jogerős ítélet hatálya alatt áll, tehát bizonyítást nyert, hogy a szülői felügyeleti jogok gyakorlására (melyet a 4:150 – 4:163. §-ok bontanak ki részletesen) nem alkalmas, értelemszerűen nem jogosítható fel arra, hogy a családján kívüli más kiskorú gyermek neveléséről, gondozásáról, törvényes képviselétéről gondoskodjon, azt ellássa. Rögzíti a CSJK, hogy ez a szülő nem fogadhat örökbe, nem viselhet gyámságot, gyermek nála nem helyezhető el és gyermekével kapcsolatot csak a bíróság, vagy a gyámhatóság kivételes rendelkezése esetén gyakorolhat. A kapcsolattartás tehát fő szabályként nem illeti meg a szülői felügyelettől megfosztott szülőt. Annak biztosítására kizárólag a gyermek érdekében kerülhet sor, feltéve hogy a gyermek érzelmi fejlődését a szülőtől való teljes elszakadása veszélyeztetné. A szülő felügyelet bírósági megszüntetésére e súlyos jogkövetkezménye alkalmazására csak a gyermek érdekét súlyosan sértő, vagy veszélyeztető, felróható magatartás esetén van mód (BH 2000.206). A szülői felügyeleti jog megvonásának kivételeességét az Emberi Jogok Európai Bírósága is több döntésében hangsúlyozta, a felügyeleti jogok súlyos megsértése, veszélyeztetése tevőlegesen (a gyermek huzamos, illetve kirívóan súlyos bántalmazása), illetve mulasztással (a szülői kötelesség elhanyagolása, a gyermek éheztetése, stb.) egyaránt megvalósulhat. A már jelzettek szerint okozati összefüggésnek kell fennállnia a szülői magatartás, illetve a sérelem, vagy veszélyhelyzet bekövetkezése között. A felügyeleti jog elvonására csak akkor kerülhet sor, ha a gyermek érdekeinek megóvása más eszközzel nem biztosítható. A bírói gyakorlat ezt ekként érvényesíti. A Kúria a Bfv.II. 20760.2012.10. számú ügyben nem adott helyt a szülői felügyelet megszüntetése iránti keresetei kérelemnek, erre ugyanis nem szolgált kellő alapul az a körülmény, hogy az alperes huzamosabb ideje nem tesz önként eleget gyermek tartásdíj fizetési kötelezettségeinek, illetve, hogy éveken keresztül a perindítást megelőzően botrányos, agresszív módon próbálta meg kioroszakolni a kapcsolattartást. [\[22\]](#)

Az a szülő, akinek a szülői felügyeletét a bíróság megszüntette, a szülői jogait mindaddig nem gyakorolhatja, míg a bíróság határozatának hatálya fennáll, tehát amíg a bíróság egy újabb perben a körülmények kedvező változása folytán a szülő felügyeleti jogát vissza nem állítja. A szülői felügyelet megszüntetése nem visszafordíthatatlan jogi aktus. Van lehetőség a szülői felügyeleti jogok ismételt gyakorlására, feltéve, ha ennek indokoltságát a bíróság peres eljárás eredményeként megállapítja. A CSJK a Csjt. 89. §-ával egyező tartalommal ad lehetőséget a szülői felügyelet visszaállítására. A bíróság a szülői felügyeletet csak a jövőre nézve állíthatja vissza, feltéve, hogy a megszüntetés okai már nem állnak fenn, és időközben nem merült fel olyan egyéb (újabb) ok, amely a megszüntetésre okot szolgáltatna. A szülői felügyelet bírósági visszaállítása ugyanakkor nem jelenti automatikusan azt, hogy az érintett szülő gondozásába, nevelésébe kerül (vissza) a gyermek. Amikor a kiskorú kiegyensúlyozottan nevelkedik a másik szülő gondozásában, vagy arra alkalmas harmadik személynél, ez csak fokozatosan teszi lehetővé, hogy a szülői felügyeleti jogával újból rendelkező szülő a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben ismételten szerepet vállalhasson, illetve a kapcsolattartási jogát gyakorolhassa. [\[23\]](#)

A CSJK a Csjt. 90. § (2) bekezdésével egyezően határozza meg, hogy ki jogosult a szülői felügyelet megszüntetésére, illetve visszaállítására iránti per indítására és a 4:193. § mondja

meg azt is, hogy a pert ki ellen kell megindítani, tehát a korábbiakhoz képest már nem a Pp.-ben szerepelnek az alperesként szóba jöhető személyek. A szülői felügyelet megszüntetése, illetve visszaállítása iránti per ún. személy állapoti per, ami a szülői státuszt, illetve annak megszűnését rendezi. A bíróság döntése nem csupán az érintettek belső viszonyára hat ki, hanem harmadik személyek tekintetében is jogkövetkezéssel járhat, például a szülői felügyelet megszüntetésére tekintettel szükséges lehet gyám kirendelése, ezért a Ptk. 4:193. § (4) bekezdése rögzíti, hogy a szülői felügyelet megszüntetése, illetve visszaállítása iránt indított perben hozott ítélet mindenkivel szemben hatályos, azt harmadik személy sem teheti vitássá.^[24]

Záró gondolatok

Végezetül vissza kívánok utalni a Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének Alapelvei között szereplő, a gyermek érdekének védelmére, azaz egy örök érvényű értékre: a gyermek mindenek felett álló érdekének képviselési kötelezettségére. Az Országos Bírósági Hivatal is deklaráltan gyermekközpontú igazságszolgáltatást kíván megvalósítani, mely olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését. Elsődleges szempontként juttatja érvényre a részvételükkel folyó, vagy őket érintő minden ügyben a gyermekek mindenek felett álló érdekeit (bírák képzési rendszerének kidolgozása a kiskorúakat érintő eljárásokban történő magas színvonalú, időszerű ítélkezés céljából, infrastrukturális fejlesztések, családjogi és büntetőjogi joggyakorlat tapasztalataira figyelemmel javaslatétel jogalkotás kezdeményezésére, társszervekkel együttműködés, OBH munkacsoport létrehozása, konferenciák, stb.)

Kiemelten fontos tehát az, hogy a gyermekeket érintő akár polgári, akár büntetőeljárások során a gyermekek megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek, továbbá hogy az eljárások ne húzódnak el, amely összhangban áll az Országos Bírósági Hivatal azon stratégiai céljával is, mely az időszerű ítélkezésben ölt testet. Ezen alkotmányos kötelezettségüket teljesítik a bíróságok a gyermekeket érintő bírósági eljárások során is.^[25]

[1]. Somfai Balázs: A gyermek legfőbb érdeke mint eljárási alapelv In: Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus, egyetemi docens 70. születésnapjára [Szerk. Somfai Balázs], Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Pécs, 2010, 354.

[2] Erről részletesen: Somfai: i.m., 354-355.

[3] Erről részletesen: Somfai: i.m., 358.

[4] Erről részletesen: Somfai: i.m., 359-360.

[5] Erről részletesen: Somfai: i.m., 360.

[6]. Filó Erika – Katonáné Pehr Erika: Gyermeki jogok szülői felelősség és gyermekvédelem, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp., 2015, 79. és Bacsó Jenő: Az örökbefogadás, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1968, 34.

[7] Erről részletesen: Filó – Katonáné: i.m., 79.

- [8] Erről részletesen: Filó – Katonáné: i.m., 80.
- [9] 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről IV. Könyv Családjog 4:191. § (1)-(3) bekezdés
- [10] Erről részletesen: Filó – Katonáné: i.m., 129.
- [11] Boros Zsuzsa – Katonáné Pehr Erika – Kőrös András – Makai Katalin – Szeibert Orsolya: Polgári jog, Családjog, Az új Ptk. magyarázata III/6., HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2014, 334.
- [12] Erről részletesen: Filó – Katonáné: i.m., 129-130.
- [13] [szerk. Kőrös András]: A családjog kézikönyve 2007. II. kötet, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2007, 724.
- [14] Gyenge Eszter: Óvjuk meg együtt gyermekeinket az erőszaktól! Gyermekpszichiáterként a gyermek bántalmazásról In: Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus, egyetemi 70. születésnapjára [szerk. Somfai Balázs], Pécsi Tudományegyetem Állam -és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010, 132-134.
- [15] Szabó Krisztián: Tanúvédelem a magyar büntetőeljárásban, HVG-ORAC Kiadó, Bp., 2012., 234.
- [16] Erről részletesen: GYENGE: i.m., 132-134.
- [17] A kérdéskörrel részletesen: Gyenge: i.m., 135-136.
- [18] Szelezsán Annamária: A gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcsi elleni bűncselekmények, Ügyészek Lapja, 2005, 4. szám, 25-27.
- [19] Előterjesztés a büntetőeljárásról szóló törvényről 350. Forrás: www.kormany.hu (2016.szeptember 12-i letöltés)
- [20] Jungi Eszter: A családon belüli erőszak az ítélkezési gyakorlatban, Bírák Lapja, 2003, 2. szám, 61.
- [21] Boros – Katonáné – Kőrös – Makai – Szeibert: i.m., 335.
- [22] Boros – Katonáné – Kőrös – Makai – Szeibert: i.m., 335-336.
- [23] Boros – Katonáné – Kőrös – Makai – Szeibert: i.m., 336.
- [24] Boros – Katonáné – Kőrös – Makai – Szeibert: i.m., 338.
- [25] Forrás: <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/folap> (2016. augusztus 17. letöltés)

A cikkek az alábbi linkeken elérhetőek:

<http://ujbtk.hu/csizmadiane-dr-petho-timea-a-kiskoruak-serelmere-elkovetett-nemi-erkolcs-elleni-buncselekmények-bizonyitasi-nehezsegei-a-birosagi-eljarasban-a-keszulo-buntetoeljarasrol-szolo-torveny-tukre/>

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2017/a_szuloi_felugyeleti_jog_megszuntetesenek_hatalyos_jogi_szabalyozasa_a_polgari_torvenykonyvben/